

Ivo Paić

Podnošenje straha

Svijest u tekstu, jezično memorirani tragovi kreativnog i kolektivnog, zaokuplja Ivu Paića (1935) koji za Kolo piše o strahu na pozadini Marulićeve opservacije turske prijetnje. Riječ je o autorskom sažetku fragmenata jednog dijela opsežne, za tisak pripremljene studije *Sloboda i strah*, zamišljene kao »ogled o hermeneutici predziđa«. Doktor filozofije politike, autor nekoliko knjiga (*Proizvodnja ideologije*, 1984; *Ruža i križ*, 1991) Paić je do 1991. predavao na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu, a tada prelazi u Hrvatsku, te za potrebe Hrvatske vojske vodi istraživačke projekte strategije obrane. Premda se zasniva na znanstvenom postupku Paićev je izraz, za ovu prigodu oslobođen referencijalnog aparata, karakteriziran jednako čvrsto strukturiranom rečenicom i slobodnim, erudicijskim korištenjem stilskih te interdisciplinarnih parabola.

Kad narodnoskrbnoj svijesti izbiju značaj i istina nekog ranijeg događaja, tada može nastati prijepor između zahtjeva njoj mjerodavna načina razuma i zahtjeva narodnog opstanka. Takav se izbor davne 1522. godine oslobađa Marku Maruliću. Pred njim se pisac zgražava i započinje igru i priču kakva se nizom preoblika stoljećima održava u svijesti hrvatskoga narodnog opstanka. U nama predanoj i nesvršenoj igri/priči ustrajava osebujni *svijet te svijesti* ocrtan u svega nekoliko rečenica. Petoga travnja godine 1522. Marko Marulić dovrši poslanicu papi Hadrijanu VI. i djelo posla dominikancu Dominiku Bući »neka se ono, ako ga ti odobriš, pošalje u Rim«. U pismu Papi Splitsanin se — nakon devetnaest godina — osvrće i na mletačko-turski mir 1503.

»Ta kako može biti prijatelj ijednog kršćanina onaj tko se Kristu protivi, tko se s nama ne slaže ni u vjeri, ni zakonima, ni običajima. Doista gdje je tolika različitost u svemu, tamo se ne može uspostaviti nikakvo prijateljstvo doli hinjeno. Savez, dakle, koji — priznajem — imamo s njim podržava strah da slučajno ne pretrpimo još teže nevolje od onih koje spomenuh, ali razum ga ne odobrava. Podnosimo naime jade i pretvaramo se da ne bismo bili prisiljeni pretrpjeti i gora zla.«

Mirovnim ugovorom 1503. godine Maruliću se spaja nespojivo! »Ta kako može biti prijatelj ijednog kršćanina onaj tko se Kristu protivi...«. Istina 1503. njemu je skandal! Ono skandalozno duboko pogađa kršćanski *bitak u svijetu*. Dubinom i značajem ugroze poremećuju se i postaju dvojbena *pravila igre* po kojima su — kako bi se moglo zaključiti iz teksta

— do 1503. igrali kršćani Mlečani. Igre u kojoj su, osim Venecije, »nevjernici Turci, »naš narod«... Skandaliziranu svijest pokreće izriječkom izostalo, a u tekstu nosivo pitanje: Koju igru narodnoskrbna svijest može, smije ili pak mora igrati kad su već izmijenjena pravila po kojima se donedavno igralo, živjelo? No jesu li 1503. doista izmijenjena pravila ili se zgranutoj svijesti to samo čini — ovdje je nebitno. Maruliću je izbojem istine jednog događaja nastao prijevor, možda i razdvoj razuma i narodnog opstanka. Početku čitanja izvataka dostaje samo ovo: u prekidu *Epistole* Marulić ocrta *jednu zajednicu strahovanja kakva nastaje u zbilji započete igre i priče*. Ta je zbilja polje razmatranja što slijede. U njima ću predočiti smjer kojim su igra i priča krenule noseći snažne poticaje razumijevanju jake struje narodnoskrbne svijesti i raspoloženja što je prožimlju. U izdvojenoj zbilji, izvratku iz *Poslanice*, mnogi su pričini, osebujno lice žrtve, kretanje straha, prisila na hinjenje, uputa na diskurs opstanka i skandal koji oslobađa svijest; također je to zbilja jezika strahovanja, zajednice strahovanja, izvor je teškoćama pisanja *Poslanice* u dvojbi narodnoskrbne svijesti i mjesto je suočenja svijesti s vlastitim strahom koji, pretpostavljam, čuva ugroženi narod.

Svijet pričina

Turčin se Maruliću pokazuje »kao prijatelj Mlečanima«. To istodobno znači i *kao prijatelj »našemu narodu«*, jer mu je Venecija gospodar. Podjelom svih na vjernike i nevjernike sada se »Turčin« — arhetip uloga i arhetipska tvorba — »pokazuje *kao prijatelj kršćanima*, to jest: Mlečanima i »našemu narodu«. To protuslovi piščevu shvaćanju *naravi prijateljstva*. Jer, tvrdi Marulić, tko se »Kristu protivi ne može biti prijatelj kršćanima«. Između kršćana i Turčina nevjernika razlike i opreke takve su da se na njima može uspostaviti samo »*hinjeno prijateljstvo*«. Ono je ključ otvaranju i oslobađanju dijela toga što je Marulićevom riječi istodobno pokrenuto i nekako sputano u stiješnjenu svijetu svijesti. Kraći dometak napisanom može pomoći razumijevanju početka igre/priče.

Međusobno su bliski izrijeci »pokazivati se kao prijatelj« (da bi se uopće moglo biti tako viđenim) i »hiniti prijateljstvo«. Njima je zajedničko *biti-kao-prijatelj*. To bi, recimo Wittgensteinu, značilo *biti-i-ne-biti* prijatelj. Ovdje pak znači: *biti prijatelj* po mirovnom ugovoru i prema naravi prijateljstva *ne biti prijatelj*. Tko spaja jedno i drugo, tko se tako gradi prijateljem, taj sudjeluje u stvaranju *pričina prijateljstva*. Stvorenim pričinom prijateljstva nastala je jezgra umnažanja i istjecanja svih drugih pričina. Oni istodobno prikrivaju i otkrivaju Maruliću nečuven napadaj na kršćan-

ski bitak u svijetu. Vjera u Krista, zajednički zakoni života i običaji što ga održavaju, našem su piscu tri sastavnice među sastavnicama kršćanskoga identiteta. One na odlučan način sudjeluju u kršćanskom bitku zajednice. Prožimlju cjelokupno semantičko i simboličko polje kršćanstva i diskriminativne su odrednice razlike »kršćanin–drugi«. No izbojem značaja i istine u događaju (1503) dogodenoga uzdrmani su kršćanski bitak u svijetu, identitet zajednice kršćana i njena razlika spram Drugom. Zato veznik *i* u izrazu *biti–i–ne–biti* prijatelj povezuje nastala dvojstva i opreke bitka u svijetu i odnos tako ugrožena opstanka spram nevjerniku. Pitanje »kako može biti prijatelj ijednog kršćanina onaj tko se Kristu protivi« ne smjera »suprotiva Turkom«. Napadaj je došao *iznutra*, iz zajednice kršćana, mirovnim ugovorom što ga je (kršćanska) Venecija sklopila s Turskom. Za razliku od *Molitve suprotiva Turkom* pismo se Hadrijanu VI. na izdvojenu mjestu okreće doživljenu rasjeku kršćanskog bitka u svijetu. Taj *iznutra* poduzeti napadaj nose iznevjera Vjere, Zakona i Običaja.

Neprijatelj i lice žrtve

Ugroženost turskom provalom i vjernički–duhovno iskušani (proživljeni) motivi borbe dobra i zla u čovjeku i svijetu i suživljavanje s opisima straha sudjeluju u nastaloj stvorevini bezlična zla: »Turčin« postaje poopćiva označnica neprijatelja kao takvoga. Ali mračni lik sa stranica više Marulićevih djela nije stvorevina mašte poput »azijskog despotizma« u djelima europskih pisaca i putopisaca osamnaestoga stoljeća; on nije fantazmatska predodžba o vlasti, o despotizmu ukorijenjenu u naravi Istoka (Grorishard). U hrvatskom 15. i 16. stoljeću učvršćena je predodžba u kojoj nisu razvijeni spekulativni i analitički uvidi u sadržaj pojma »Turčin« kao na Zapadu dva stoljeća kasnije. U lamentima i poslanicama narodno se stradanje predočuje prema biblijskom pojmu borbe dobra protiv zla, prema svetim biblijskim pričama sa svim strukturalnim značajkama mita–priče (E. Leach). Tako ispletena mreža opozicija »prijatelj–neprijatelj« može se dalje puniti iskustvom svijesti o povijesnim i aktualnim sadržajima. Opisi uzorita neprijateljeva lika nisu u predaji dani oštrim pamćenjem njegova lica. U sjećanje se duboko urezalo *lice njegove žrtve*. U vremenu sjećanja neprijatelj–nevjernik–Turčin treće je lice. On! Dakle je *ne–lice*. O njemu, o neprijatelju *ne–licu*, čita se s *lica njegove žrtve*. On nije nazočan, ali je istodobno nejasnim obrisima *onoga* ili *ne–lica* prisutan na licu žrtve. Žrtvino se lice uvodi u Marulićevo *Mi–stav*, u njegov opis stradanja kršćanskog puka: »nastupa na nas, a nas je strah ubil« (*Molitva*). U *Juditi* se blizu osamdeset puta spominju načini i oblici bojazni, strepnje i straha!

Strah se u njoj osamostaljuje, pa se može reći: strah *ubija!* Između Marulićeva naroda i Turčina nevjernika ne može — odredbom naravi prijateljstva — postojati uzajamičan »Ja–Ti« odnos u kojem lice istom jest. A jest lice ako je lice za drugoga (Benveniste) Takvim bezličnim odnosom vladaju bojazan i strah: »Strah ih je svih ubil, svi su se pripali.« (*Judita*).

Kretanje straha

Osamostaljeni strah ne miruje! Njegovo se subjektivirano biće momentom tromosti odjeljuje od prilika u kojima su napadač i žrtva, te sada osamostaljeni *strah oblikuje žrtvu i lik njezina neprijatelja*. Svijest tako postaje skrovištem straha. Zato se i prilagodbom izreke Tina Ujevića može ustvrditi: »u mraku bića sakupljeni strah« narodnoskrbne svijesti očekuje »priliku predmeta ili djela da se povodom nje ispolji«. Iz skrovišta i riznice nakupljena straha izvlače se i opisi vlastita straha. U njima su dani čini i učinci odsutna, a u *gestama i simbolima strahujuće svijesti prisutna neprijatelja*. Strujom prenošenja predaje ovo skrovište i riznica ostaju uglavnom netematizirani kao *djelatni* sadržaji otpornosti narodnoskrbne svijesti. Neproblematizirano biće osamostaljena straha, netematizirano podrijetlo rečene riznice i vezivanje neprijatelja samo uz jedan njegov arhetipski uzoriti lik — na površini se pokazuju preko nerazdvojna para predaje u kojoj je skrbna svijest započeta: *Turci i predziđe!* To su dvije označnice stradanja i poslanstva hrvatskoga naroda. Oslonac su tuženju Hrvata. Ali predziđe i tuženje prikrivaju dvojbe u identitetu svijesti. To čine preko više priča *kao da*, odnosno općih mjesta raspoloženja jake struje narodnoskrbne svijesti. Ona (se) podsjeća i u *borbi za priznanje* uvjerava drugu svijest u svoje usudbeno shvaćeno *biti između*. Dakle: *kao da* Hrvati nisu tu radi sebe, nego radi nekoga ili nečega izvan njih; *kao da* Hrvati ne smjeraju ostvarivanju vlastitih potreba i interesa, nego su tu *radi drugih* za koje se bore i napušteni u neravnopravnim bojevima stradavaju; *kao da* neupitne hrvatske predzidne zasluge mogu potisnuti vladavinu interesa i cinizam novovjekovne politike kako se ona pod korom legitimacijski dane poopćivosti interesa upravo na Zapadu nezadrživo probija; *kao da* postoji homogeni bitak u svijetu zajednice kršćana u presudnim događajima hrvatske povijesti; *kao da* konstrukti poopćiva bitka Zapada doista spram Hrvatskoj obvezuju države, velike narodne, staleške i klasne skupine dok pitaju i skrbe za vlastiti opstanak.

Na prijelomnici srednjovjekovlja u novi vijek Marulić je osviješteni svjedok i takvih raspuknuća u idealizmu kršćanskog bitka u svijetu. Njemu se na izdvojenju tekstu pisma sijeku i *otkrivaju* pričini tuđe povijesti kao

svoje i svodenja kršćanstva na nebitnost u igri zemaljskih državnih i posebnih interesa. Maruliću se — izbojem značaja i istine onoga što se mirovnim ugovorom dogodilo — po sebi razumljivi odgovori obraćaju u *problem*. Istaknut značaj odnosa između razuma kršćanskog nauka i mirom uspostavljena hinjena prijateljstva on izvodi do metodičkog prijepora. U njemu nastaju napetosti i opreke teologijskih, filozofijskih, mitskih ili kakvih drugih načela što pretendiraju na poopćivost za zajednicu života pod prisilom interesa, moći i sila. Općenitost zemaljske zajednice kršćana pod udarom je posebnih interesa, slučajnosti i proizvoljnosti. Marulićev obrat pitanja u problem slijedi iz uvida u napuštanje načela. Ono uvlači hrvatski narod u viševersne prisile. Njima prepušten, narod zato *sam mora* odmjeriti *odnos* između vrijednosti života i nalažuće mu snage načela razuma! Pri tomu *strah* prožimlje narod i grozi mu se većim jadima.

No, *ne čuva li* taj nezvani gost strahujuću svijest narodnog opstanka?

Prisilno hinjenje i diskurs opstanka

U ocrtanu svijetu pričina Venecija, Turci i »naš narod« moraju hiniti prijateljstvo dok su na snazi pravila igre što izvire iz Maruliću nenaravna spoja, skandala. Hinjenje je obostrano. Venecija se Turskoj pokazuje *kao* prijatelj. Vrijedi i obratno. Model je isti, no jedno je mletačko kršćansko *kao da* prijateljstvo, a nešto je drugo tursko, Maruliću nevjerničko *kao da* prijateljstvo u igri koja je sve složenija. Dva jaka igrača uvlače u igru trećega — hrvatski narod. Piscu je »naš narod« kršćanski puk. Zato bi on u zbilji igre i priče trebao znati da pravoga prijateljstva s njevjernicima ne može biti. Nespojivi su Maruliću kršćanski bitak zajednice (Vjera, Zakon, Običaji...) i nevjernički bitak zajednice (ili protimbe Kristu, Zakonu i Običajima). Spoznaja te nespojivosti učvršćuje svijest pisca i njegova kršćanski osviještena naroda o vlastitoj nevolji *u nametnutim i samonametnutim prisilama*.

Tko je podanik Venecije, taj *mora* priznati i njezin mirovni ugovor 1503. Izvršenje podaničke obveze vodi narod-podanika prema novoj obvezanosti: on dakle *mora* hiniti prijateljstvo s Turcima. Ako se s Marulićem drži da »naš narod« zna narav prijateljstva u kršćanskom bitku i biti svoje zajednice, onda mu nije teško vidjeti ni onaj nenaravan spoj. Ali s obzirom na svoje podaništvo i moguće veće nevolje, on *mora* hiniti kako ne vidi spoj nečega što je prema razumu nespojivo. *Mora* svjesno odlučiti da nenaravno vidi naravnim. Jednako tako (obvezan gospodaru i znajući za prethodne prisile) on mora pristati na još jedno hinjenje: *mora svjesno* hiniti prijateljstvo s Turcima. No time igra nije okončana. Ona se tek

raziigrava. Na vidjelo izlaze još dva naspramna *kao da*: jedno je mletačko kršćansko *kao da* prijateljstvo s Turcima nevjernicima. Hrvatsko je kršćansko *kao da* prijateljstvo s Turcima nevjernicima uvjetovano dvostrukom prisilom: podaničkom obvezanošću (»Savez, dakle, koji — priznajem — imamo s njima...«) i životnom ugrozom iznudei pristanak na *kao da* prijateljstvo s Turčinom vođen je *strahom* »od još veće nevolje...«

Što je napokon okosnica sadržaja navoda iz *Epistole*?

Jesu li *strah i strah pred strahom* ta okosnica koja je djelovanjem sila prenošenja stekla obličje što za—vodi čitanje?

Nosiva vrijednost straha ovdje uistinu izvire iz narodu/piscu presudna značaja igre u koju je nepitan uvučen. Iskustvo straha i iskušnja svijesti u strahu pred strahom prodiru u prijevor doktrine i djelovanja. Svojom životnom značajkom i iz nje pokrenutom snagom oni razumu ne dopuštaju lagano izvlačenje iz skandala nadmoćnom pobjedom njegova obvezujućega zahtjeva proturazumskom i nerazumskom djelovanju. Razum je i nadalje neupitan. Upitnim je postalo djelovanje. Ono iz sebe — kako se nama pokazuje — proizvodi sve nove učinke, *pričine*. Nastali prijevor može se i ovako misliti: dok intencijom univerzalna pragmatika — sustav razuma kršćanskoga nauka — stoji sučelice izazovu čiju životnu snagu ne može zanijekati, dotle narodnoskrbna svijest *mora* radi vlastita opstanka razviti i navlastit diskurs. U granicama ovako mišljene davno započete jezične igre nastaje *labirint svijesti narodnog opstanka*. Njegova složenost ne stavlja svijest pred jednostavnu i u korist razuma jednostranu takvu odluku koja put do izlaza vidi i prije nego što uopće osvijesti labirintnu narav i strukturu svijeta svijesti. Tekst—prekid ne zahtijeva ni odluku kojom labirint ostaje nijemo trpno stanje narodne svijesti.

Skandal koji oslobađa

Prisiljen na podanički posluh, a u strahu od još većih nevolja, narod već mora pristati na još jedan stupanj hinjenja. *Mora* svoje izvana i iznutra (strahom) nametnuto viševršno hinjenje stalno prikazivati *kao da* i nije hinjenje. Jer, za njegov odnos prema Veneciji, unatoč svim mogućim relativiziranjima, vrijedi Nietzscheov nauk: »Jesi li rob? Tada ne možeš biti prijatelj.« A u odnosu Venecije spram »našemu narodu« jednako vrijedi: »Jesi li tiranin? Tada ne možeš imati prijatelja«. Egzistencijalnim nadodređenjima taj narod — upisan u sporazum 1503 — *mora* održati budnom svijest o tomu da samo hini prijateljstvo spram Veneciji. Svoje neprijateljstvo prema Turcima *mora* zatomiti i održavati ga svjesnim sukladno načelu razuma. Svijest u svome labirintu pričina *mora*, dakle, i sudjelovati u

stvaranju pričina. Stiješnjena viševrsnim prisilama, ona vodi svoju najtežu unutarnju borbu: održava u životu potencijale razgovora sa sobom, svoju sposobnost uvida u odrednice vlastita identiteta i razlike spram oba jača igrača, spram svim igračima u svojoj *biti-ili-ne biti igri*. Pri tomu ona prvenstveno skrbi za bitak opstanka, da bi uopće mogla — u bojazni i strahu koji je čuva od neodgovorne opuštenosti — iz-boriti se za određeni način svoga opstanka.

O tome kako svijest razumije temelj svoga opstanka i svoj bitak u svijetu ovisi i njeno držanje spram putova i stranputica u povijesnom labirintu. Na ovom je mjestu vidljivo da Marulićev »naš narod« stječe identitet kršćanskim bitkom zajednice, a čvrstina se njegova identiteta odmjerava odnosom spram nevjernika; spram *Drugog* koji se grozi njegovu opstanku. Može se za Devereuxom ponoviti: Kakav je Spartanac, to se određuje njegovim odnosom prema Atenjaninu. U Marulića vrijedi: kakav si kršćanin, to se — u krizi — pokazuje tvojim odnosom spram neprijatelju vjere. Tu se zahtijevani identitet ne stvara razvijenim odnosima osobe i društva: tek će trebati podnijeti do danas još neiskušanu cjelinu puta razlaganja društva u svestrano očitovanje kvalitativno različitih osoba i njihova osviještena povezivanja u narod, društvo i državu. Za izlaganje kakvo je moguće u ovoj točki dovoljno je ostati na općenitu uvidu. To će reći, društva imaju povijesti, u njihovu se tijeku pojavljuju određeni identiteti, a te povijesti čine ljudi određenih identiteta. (Berger, Luckmann). Marko Marulić je jedan od stožernih likova reda »ljudi određena identiteta« u krizi narodnog opstanka. Posredovanjem kršćanskog nauka i toga što narod čuti (strah od većih nevolja), on u nekoliko rečenica uspostavlja zbilju nenaravna spoja i pokreće jednu nesvršenu igru i priču. Taj lik je skandaliziran. Ali nije zatečen/ukočen. On se *kroz skandal oslobađa za problematizaciju živog i osebičnog: egzistencijalne strepnje, bojazni i strahova što prožimlju narodni opstanak*: »Podnosimo naime jade i pretvaramo se da ne budemo prisiljeni pretrpjeti i gora zla.« Ono *radi čega* se mora podnositi zlo i — kako je potanje već opisano — radi čega se utječe pretvaranju/hinjenju, jest dakle izbjegavanje potencirane sadašnje prisile.

Jezik strahovanja

Na svijest u labirintu narodnog opstanka ne vrebaju samo Minotaur-nevjernik i Venecija-gospodar. Opasnost dolazi s više strana. Ranije je istaknuto da labirint svijesti narodnog opstanka nije prisposodiv stanu što ga je Dedal izgradio kretskom biku i da je bliža poredba labirinta svijesti s enciklopedijom-labirintom oblikovanom po ideji *Irrgartena* ili *Irrwega*: u

složenu polju povezanosti pojedinih dez-orijentirajućih točaka i pravaca koji se sijeku teče *pokušaj-zabluda proces* svijesti (Eco). Pokušaj-zabluda teče i od rasjeka i dvojbi nastalih — prema Maruliću — već u kršćanskom bitku u svijetu. U nj prodire razorno hinjenje kakvo smo prepletanjem naših i piščevih pitanja/odgovora *sebi* predočili viševrnim načinima narodno-skrbnog *kao da*. No sva bi se iskušenja svijesti zahvaćene nesklapnostima bitka u svijetu kršćana načelno mogla prevladati odrješitim *da* Kristu, *da* Zakonu i *da* Običaju. Ali stvar stoji ovako: naspram idealnom trostrukom kršćanskom *da* stoji izvanjsko trostruko protukršćansko *ne* Kristu, Zakonu i Običaju; naspram visokozahjevnom idealnom kršćanskom trostrukom *da* otkrivaju se unutarnja protimba i iznevjera; pojavljuje se u kršćana nazočno povijesno i aktualno *kao da*: jedno *kao da* prijateljstvo s nevjernikom i pokretanje svijeta pričina.

Kako se međusobno odnose ovo *kao* i s njim povezano *da* (ili *jest*)?

Marulić je strogi naučavatelj i branitelj kršćanske vjere u čovjeku i puku. U igri/priči njemu se ne mogu pripisati današnje metaforizacije *bitka* kao primjerice u Paula Ricoeura. Na ruševinama doslovna značenja, tvrdi taj francuski filozof, metaforizacija razbija ontologijsku naivnost svijesti koja se inače lijepi uz *biti* (*jest*, *da*). U Ricoeurovu priricanju ontologijskog statusa i onome *kao*, u izrazu *biti kao*, više nije riječ o pričinu. Svojim ontologijskim značajem taj *kao* postaje uvjetom razlaganja i rastvaranja jednom uspostavljena diskursa i *započinjanja novoga*. U njemu se, u započetju novome diskursu, *da* i *kao* međusobno potenciraju. Svojim ontologijskim značajem oba zbiljski *jesu* (Ricoeur). Svijet pukog pričina pod takvim se pretpostavkama povlači pred carstvom *imaginatio*.

Stvarnosti uspostavljenoj značajem i istinom događaja 1503. razum ne može dati svoj pristanak. Uskratom pristanka čuva se *čistoća ideje* jedinstva kršćanskog bitka u svijetu. Ali se i protiv zahtjeva razuma, i uvjerenja sukladna njemu, *u polje nužnih životnih odluka mora pripustiti pretvaranje, hinjenje!* I dalje ostaje napetost između dviju bezuvjetnosti, između načela razuma i narodnog opstanka prožeta osviještenim *strahom pred strahom*: »Savez, dakle, koji — priznajem — imamo s njime podržava strah da slučajno ne budemo prisiljeni pretrpjeti i gora zla.« Obvezan razumu Marulić ne može trovrnom *da* dometnuti ontologijski status nevjerničkog trostrukog *ne* i u krilu kršćanstva pokrenutog *kao da*. Argumentacijska priča ne može se utemeljiti na njoj oprečnu i nesigurnu tlu iznevjerenih načela razuma. Ona, međutim, *mora* osvijestiti otpornost nevjerničkog *ne* i nužnost hrvatskoga narodnoga *kao da*. To i čini: »...pretvaramo se da ne bismo bili prisiljeni pretrpjeti i gora zla«. Spomenuta uskrata pristanka, napetost između *da* i narodnog *kao da* te uvid u nužnost hinjenja-pretvaranja — *jesu* i *okup odrednica jednoga načina opstanka, ovdje pak narodnoskrbne svijesti*. Ona ne totalizira, niti narodnom svjesnom *kao da* odriče

onu Ricoeurovu »ontološku silinu«: *bitak ugroze i skrb svijesti narodnog opstanka za svoj bitak u svijetu traže govor i jezik opstanka kakvi su mogući u njezinu labirintu*. Dogmatsko potiskivanje ovakve situacije iz vidokruga argumentacijske priče otvorilo bi prostor povijesno i egzistencijski pogubnu *pričinu* da postoji prečica do sredine labirinta i izlaska svijesti iz njega; *pričinu* da se iz povijesti može jednostavno iskočiti ili pak prebivati uronjenošću u vrijeme samo kao vrijeme spasa. Metodički jasno uspostavljena granica između razuma i protimbi razumu ostaje na snazi, iako je očito da u obzir uzimlje nadodređenja u kojima se pretvaranje/hinjenje moraju uvažiti koliko spadaju u okružje skrbi ugroženih i pravednih za bitak svoga opstanka.

No nužan pristanak na život bez pristanka razuma vodi obratu: Neupitni identitet svijesti narodnog opstanka u općenitosti kršćanstva, zapadne civilizacije, Zapada, Europe... *sada se odmjerava sastavnicama i odrednicama njena identiteta u labirintu*. Kako tu više nije riječ o labirintu slijepo nužnosti, nego o prostoru dvojbi, iskušenja, pravih i krivih putova, uspjeha i promašaja, identitet ponajprije i načelno ima *problemsku strukturu*. Kroz nju se prelamaju i spomenute općenitosti. Emfatički shvaćena (očekivana i temeljem njega iščekivana) čvrstina kršćanskog bitka u svijetu, a potom mnogokratno Zapada, Europe... — kojom se jamči i identitet kršćanske zajednice, sada je onim događajem napadnuta. Nije samo riječ o udvajanju svijeta u kršćansku Mi-zajednicu Vjere, Zakona i Običaja spram *Drugom* — spram svemu što se protivi Vjeri, Zakonu i Običaju. Značajem i istinom jednog događaja, iznutra poduzetim napadajem, udvaja se i Mi-zajednica, »naš narod« prisilom prebiva u *zajednici strahovanja*. Tako je dok je rečena udvajanja: Mi-On (Ono, Oni) jesu označnice uzorita slučaja odnosa lice — ne-lice. Čistoća se toga odnosa poremećuje udvajanjem ne samo kršćanskog bitka — u svijetu. Sukladno ranijem isticanju *metodičkog*, a ne ovog ili onog faktičkog, udvajanja temelja umirujućem očekivanju i mnogim uzaludnim iščekivanjima hrvatske svijesti narodnog opstanka, odnos se poremećuje u više inačica nekritički pretpostavljena stabilna *Mi*, kakve su »Zapad«, »Europa«, »zapadna civilizacija« ili »Srednja Europa«.

Zajednica strahovanja i iskustvo svijesti

Identitet se ne može razviti i održati rasplinjavanjem svijesti jednom zamjenom u kojoj — neka bude ponovljeno — tuđa povijest slovi vlastitom, a pripovijest o *razlici i protimbi* spram drugom stvara *pričin govora o identitetu*. U tuđoj se povijesti ne može utemeljiti *Mi-zajednica*, vlastitost. Identitet se ne može steći i održati kretanjem po enciklopediji ma kojeg

načina razuma neosjetljiva na dvojbe i podvojenosti određena bitka u svijetu. U smjeru takvih spoznaja vode završne rečenice izdvojena dijela Marulićeva pisma: »Savez, dakle, koji — priznajem — imamo s njime podržava strah da slučajno ne pretrpimo još teže nevolje od onih koje spomenuh, ali razum ga ne odobrava. Podnosimo naime jade i pretvaramo se da ne bismo bili prisiljeni pretrpjeti i gora zla.« Očevidno je, to nije samo žalopojka. Nije samo priča o tuđoj povijesti zbog koje će se hrvatski narod svjesno žrtvovati. U Marulićevu se riječ ovdje ne upleće neka posve općenita povijest, nekakva prazna općost, u kojoj je »naš narod« puka neosebujna »veličina« nastala dedukcijom iz načela te povijesti. Izboj značaja i istine u događaju dogođenoga navelo je Marulića — branitelja vjere i jedinstva kršćana — na pravorijek o spajanju nespojivoga. Istodobno i na istom mjestu vidljiv je — nazovimo ga tako — *samorijek*, obrat i samoobvezujuća *metodička uputa* imenovanja i pokazivanja. Ona sada glasi: *Mi* podnosimo jade! *Mi* strahujemo pred većim strahom! *Mi* se pretvaramo, hinimo! *Znamo*: razum ne odobrava naše hinjenje, pretvaranje!

Jadi, strah, pretvaranje i svijest o neskladu sa zahtjevom razuma sadržajem su bogate odrednice zajednice strahovanja. Trovrсно *Mi* ili tri načina samonalaženja, samoprepoznavanja i *samouvida pravi su početak puta svijesti narodnog opstanka prema odrješitosti, prema problematizaciji zbiljske povijesne vlastitosti*. Kao polazne i u narodni život duboko usadene odrednice i raspoloženja, jadi, strah i pretvaranje suodređuju se i drže u međusobnoj napetosti. Na kritičnu mjestu govornik preuzimlje pravo *Mi*-stava tvrdeći »podnosimo naime jade«. U takvu preuzimanju postojeća se situacija ne odmjerava zahtjevima idealne. Postojeće nevolje i mirom pokrenuta (izmijenjena) pravila igre i prostora priče svijesti narodnog opstanka postaju poprištem dvojbi i pitanja: *Što svijest hrvatskoga narodnog opstanka mora i može — radi sebe i svoga identiteta — činiti u svijetu moćnih joj nadodređenja i u svome labirintu prisilnih hinjenja, strahovanja i dvojbениh pitanja?* Trovrсноm *Mi* i njegovu znanju o neskladu sa zahtjevom razuma Mlečani i Turci treće su lice ili ne-lice. Oni nisu izravni sugovornici na putu stjecanja identiteta. U razgovor svijesti narodnog opstanka sa sobom ulaze njihova djela.

Pisac se u *Mi*-stavu pozivlje na kršćane, zahtijeva njihovo posebnim interesima razbijeno jedinstvo i uznosito se poistovjećuje s njima. Nema dvojbe o tome kako tada doista stoji s jedinstvom. Dvojbено je prevladavanje otpornosti predrasuda na raznim modusima *logocentrično* odnjegovane narodnoskrbne svijesti. Na početku *Poslanice* Marulićevo je skandaliziranje očevidno. Pri njegovu netom ponovljenu svršetku u onom se *samorijeku* lagano razabire odgovor na taj skandal pod pritiskom svijesti narodnog opstanka. Danas bi se reklo, ona zajednica kršćana do koje je

1522. godine stalo Splitsaninu ne može izdržati stroge fenomenologijske zahtjeve porabe zamjenice *Mi*, onda dakako i naziva *Mi-zajednica*: nema čvrsta *Mi* u obzoru dugo njegovanih očekivanja i u povodu iznevjerenih iščekivanja objelodanjenih značajem i istinom događaja 1503. Prešna se iščekivanja očituju u modusima žalopojki, jadikovki, tuženja, katehetskih tekstova. Izbojem skandala i metodičkim uvidima u njegovu narav samo *očekivanje* počiva na nesigurnijem temelju. Naravno, ni *iščekivanje* se ne može osloniti na takav nesiguran temelj. Ono sada skrbno pita za *temelj očekivanja kakav je uopće moguć u svijetu svijesti prožetu strahom i pretvaranjem koje sebe zna takvim*.

Obrat iščekivanja djelo je iskusne svijesti. Za dva jača igrača igre/priče »naš narod« slovi predmetom za Drugoga. Iskušana bivanja predmetom za Drugoga ne uvodi svijest u polje borbe za međusobno priznavanje po uzoru na dijalektiku Roba i Gospodara, kojoj je u Hegela već zadano međusobno priznanje samosvijesti. Ovdje se pristaje na podnošenje jadova, straha i pretvaranja u strahu pred strahom. *Svijest ostaje u ovojnici do koje je dospjela*. Ona to mora i zna da mora učiniti upravo to! Pokuša li iz nje izaći, postaje joj upitnim opstanak. Svijest narodnog opstanka još ne može sebe u granicama igre/priče kakvu je Marulić započeo izložiti Apsolutnu strahu, niti još ima dovoljno snage onog oblikovanja u kojem jest samosvijest za drugu samosvijest, pak ne njezin predmet, objekt. Zato se Marulićev tekst čitanju pokazuje tek kao *arhe* problematizacije identiteta u labirintu svijesti koja je — dok se nosi s dvojbama života — prožeta strahom i sama je sebi Minotaur. Izdvojeno mjesto stoga nije hrapava dionica pisma. Ono je *prijelomnica*. Pokret misli započinjanja. Štoviše, *ono je arhe visokozahitjevena i na skrb o identitetu sabrana domoljubna smjera mišljenja u onodobnim i mnogim potonjim nevoljama*.

Iskusna svijest i teškoće pisanja u dvojbi »sloboda ili život«

Minule su nevolje strahotno proživljene. S postojećim se nevoljama živi u strahu. Bojazan i strah snažno se doživljuju. Oni u narodu traju momentom tromosti. O budućim se nevoljama pak sudi temeljem iskušanih prošlih i sadašnjih strahova. Turske navale prouzročuju strah u narodu. Nizom preoblika učvršćeno sjećanje na turske navale ostaje zapravo sjećanjem na već *doživljeni* strah od njih. Pojavu straha pred strahom omogućuje sjećanje na doživljeni strah pred turskom navalom i očekivanje još većeg straha u sličnim i narodu težim prilikama: »strah da slučajno ne pretrpimo još teže nevolje od onih koje spomenuh«. Sjećanje na pretrpljene nevolje nije izravno. Ma kakve opasnosti prijetile narodu, one se — kao strah pred

strahom — mogu svijesti pretvoriti u nešto određeno (pak ne u bojazan ili strepnju) samo iz nečega što je već *poznato* i određeno iz ma kako doživljena straha!

U *Molitvi suprotiva Turkom*, u lamentu, žrtva je prestravljena, ukočena. »Nastupaju na nas, a nas je strah ubil.« Drukčije raspoloženje nastaje na mjestu navedena odlomka i prijeloma *Poslanice*. U labirintu svijesti probija se spoznaja da se *mora moći pre-živjeti u strahu pred strahom na način bezuvjetna viševrsna pretvaranja; osviješten strah upućuje na bezmjernu vrijednost života i orijentira svijest/narod u nevolji*. Svijest narodnog opstanka naspram prestravljenosti, ukočenosti i/ili kaosu pred provalom straha ovom spoznajom nastoji obraniti granice krajolika straha pred navalom većega straha.

Do spoznaje udjela straha u održanju života naroda u pismu Hadrijanu VI. Marulić dopijeva kroz teškoće pisanja. To nisu teškoće kakve spominje u pozdravu Bučiću: »dugo sam bio neodlučan ne znajući da li ti imam ispuniti želju« — na dominikančev nagovor pisati Papi — »ili odbiti. Nevolje zbog događaja zahtijevale su da to učinim, a *teškoće pisanja* da odbijem. Suze mnogih i bijedan izgled susjeda koji k nama prebjegoše prisiljavahu me da ti pišem, svijest pak o svojoj neznatnosti odvrćala me od pisanja.« Ako je pisac riješio sve teškoće stvaranja epistolarnoga teksta, to ga ipak ne oslobada od teškoća pisanja. Štoviše, uvodi ga u njemu *najveće teškoće pisanja*. Pokretanjem zahtjeva načela razuma naspram zbilji njegove iznevjere Marulić svojim pitanjima/odgovorima stvara jednu *zbilju* s kojom se teško nosi. A sva je doktrinalna tvrdokorna teškoća u ovome: *radi opstanka naroda zahtijeva se bezuvjetno hinjenje!* »Podnosimo naime jade i *pretvaramo se* da ne budemo prisiljeni trpjeti i gora zla.« Takvo je pretvaranje uvjet opstanka na onom uskom prostoru između stijene Kozjaka, turskih prethodnica pod zidinama Dioklecijanova zdanja i mora na kojem je Venecija. Za pisca vođena strogim nepotkupljivim razumom najveća moguća teškoća jest prijepor razuma i prisilom određena života naroda, ili: *prijepor, čak protimba, razuma i* (temeljem životno važnih činjenica) *odlučka u krizi narodnog opstanka*. Osviješten strah i strah pred strahom, uvid u prisilnost pretvaranja i stvorene pričine — sve su to znaci na putu Marulićeva hrvanja sa zbiljskim teškoćama pisanja dok na mnogim stranama nepokornost razumu uzimlje maha. A pred razumom se nekako izjednačuju sva tri igrača: Neprijatelj, Gospodar i Žrtva. Jer, načelo je ovo: ljudski se osjećaji, potrebe, strasti, žudnje i čini moraju pokoravati razumu. Razum se pokorava Božjoj volji. Nju Marulić otkriva u naravnom redu stvari i u biblijskoj objavi.

Ni jedan se igrač ne pokorava zahtjevima razuma

Mlečani se u svojoj nepokornosti vode državnim i gospodarskim interesima, političkim interesom i strategijom u koju je »naš narod« ni od koga pitan uведен, upisan je u njene odrednice.

Za Tursku bi se moglo reći: ona nastoji ostvariti svoje interese, pa se mirom zakratko (prividno) odriče provedbe načela podjele svijeta na *dar-al-Islam* i *dar-al-harb*, na područje mira i područje rata s onu stranu dostignutih granica carstva. Samo je »naš narod« *bezuwjetno* prisiljen prihvatiti zadani mu način života bez pristanka razuma, jer mu je opstanak u pitanju. Pokornost razumu (koji kaže da ne može biti prijateljstva s nevjernikom, kršćanin se ne smije pretvarati), dakle nepristanak na svijet pričina — izravno se groze opstanku naroda.

Može li se taj prijevor ipak riješiti jednim *za* ili jednim *protiv*: izborom, prihvaćanjem zahtjeva razuma i odbijanjem svijeta mnogih i vlastitih *kao da*? Ili je rješenje u izboru i prihvaćanju narodu spasonosnoga i za kakav-takav život baš toga viševrsna svoga i tuđega *kao da*? Teške se dvojbe dovode do užarenosti. Rješenje je dijelom ipak već vidljivo na prethodnim stranicama. No na njima nije dovoljno vidljiva *zdvojnost* svijesti u nastalu labirintu i ne vide se još neki *posljedci* njezina izbora i odluke:

Zdvojna svijest narodnog opstanka ulazi u polje jezične igre u kojoj vrijede i neke inačice Lacanova otuđujućeg *vela*: Novac ili život! Sloboda ili život! Sloboda ili smrt! U svemu se pretpostavljaju izbor i odluka, te naravno i posljedica. Izbor i odluka u prilog životu u prvoj i za slobodu u drugoj inačici *vela* ne jamče pristanak svijesti na sigurno tlo. Prvim se izborom život prikrađuje za vrijednost »kese«, drugim se dobiva sloboda, ali se gubi život. Drukčijim bi se izborom stekao novac, ali se gubi život, odnosno: izabrao bi se život bez slobode. Svijest narodnog opastanka podnosi kušnje kakve se mogu predočiti i ovakvim *ili-ili* izrazima:

Razum ili hinjenje!
 Razum ili smrt!
 Sloboda ili život!
 Sloboda ili smrt!

U izrazu *razum ili hinjenje* izborom razuma odlučeno je za život bez hinjenja. No taj izraz prikriva težinu izbora i značaj odluke. Pod njim se prikriva izraz *razum ili smrt!* Izborom razuma (onoga njegova čista zahtjeva) u izgledu je smrt od turske sablje. Kako prema razumu ne može biti stvarna prijateljstva s neprijateljem Vjere, Zakona i kršćanskog Običaja, doktrinalno bi slijedilo: izbor razuma jest zapravo odluka o otvorenu neprijateljstvu prema nevjerniku, Turčinu. Također, izborom razuma svijest se odlučuje za neposluh gospodarar koji (pretvarajući se) uspostavlja prijateljstvo s nevjernikom. Ali neposluh gospodarar i otvoreno neprijateljstvo spram Turčinu ostavljaju narod nezaštićenim. Takvim izborom i njemu

pripadajućom odlukom svijesti, jaki i bezobzirni neprijatelj nije više ni samoobvezan hiniti prijateljstvo, niti je gospodar više obvezan pružiti ma kakvu zaštitu narodu preko granica vlastitih interesa o kojima sam odlučuje.

Izborom zahtjeva razuma opasnost se naglo povećava.

Alternativa bi se mogla zaoštriti pred izrazom *sloboda ili život*. Ako svijest narodnog opstanka izabere *slobodu*, onda u ovoj jezičnoj igri — i navlastito u onodobnim prilikama, dakle ne samo u njima — ona vjerojatno gubi i slobodu i *život*. Napokon, u radikalnom postavu *sloboda ili smrt*, izborom slobode prema najvišim zahtjevima razuma — u igri protiv dva jaka igrača — gubi se *život*, a dokazuje se *sloboda izbora* slobode, odnosno smrti.

Strah pred strahom

Razum—mjerilo vazda se upleće u ljudske stvari i poslove. U *strah* također. Poglavito gdje *strah pred većim strahom čuva narod*. Marulićeva bi po intenciji čista argumentacijska priča vjerojatno zanijekala čuvarsku ulogu straha pred strahom, budući da joj je cijena previsoka: za nju ne može dobiti odobrenje razuma! Ako se pak uzme drugo mjerilo, *život*, ona je nužna — dok strah još nije izgubio svoju praktičnu korist, dok postupci koje potiče još mogu pomoći da se izbjegnu opasnosti od kojih se narod boji (H. Arendt).

Krivac strahu pred strahom izvan je ustrašenoga i u njemu je na osobit način. Iskušano se djelovanje vanjskog krivca (neprijatelja) u strahu žrtve interiorizira. Kao takav, iskušan *strah postaje mjerilom straha pred strahom*. Neprijatelj i gospodar, Turčin i Venecija, svojim činima i učincima, te stvaranjem okvira višeslojnih opisanih prisila »našemu narodu« — iznutra postaju (i zadugo predajom ostaju) nazočni u strahu pred strahom prožimljući život naroda. Između stege razuma i pragmatizma vođena strahom pred strahom svijest skrbi za život i za svoj strah pred strahom. U toj skrbi moguća su ova rješenja: Prvo, zaustavlja se kretanje svijesti narodnog opastanka. Pred budućim mogućim strahom svijest se ukočila, ne može izdržati njegovu — iskustvom straha predviđenu — silinu. Svijest ostaje u ovojnici »ograničena zadovoljenja«. U njoj je ona kako-tako zaštićena dok je prožimlje postojeći *podnošljivi strah*. Drugo, nastavlja se oblikovanje svijesti negativnim odnosom spram osviještenu vlastitu strahu i strahu pred strahom — što je uistinu negativan odnos prema interioriziranoj biti neprijatelja ili onom strahu koji se subjektivizirao.

Prvim rješenjem svijest je određena strahom pred većim strahom. Hegelovom riječju, ona nije pretrpjela (očekivani) Apsolutni strah, kloni ga se. Teži zadržati ono čemu još prijeti gubitak. A gubitak prijeti ograničenu zadovoljenju (u onom krajoliku podnošljiva straha), prijeti Apsolutnim strahom njegovu strahu pred strahom. Strah ustupa pred istinom, tj. pred rizičnim stjecanjem iskustva: rizičnim susretom s Apsolutnim strahom pred koji — napuštajući svoju ovojnici — junački stupa svijest narodnoga opstanka.

Ako dakle svijest u ovojnici svoga ograničena zadovoljenja ustukne pred strahonosnim izazovom kao uvjetom stjecanja iskustva i vlastita oblikovanja; ako ustukne pred *istinom*, ostat će nepokretan lik, puki rezultat minula kretanja. Odlučili li se pak za oblikovanje (iskustvo, istinu), svijest može izgubiti i svoje stečeno ograničeno zadovoljenje u susretu s Apsolutnim strahom. U takvoj najvećoj opasnosti izgledan je i najveći dobitak: prijelaz iz kakva-takva ograničena zadovoljenja u moment djelatne samorefleksije, reflektirana identiteta, samosvijesti.

Svijest narodnog opstanka — u svome labirintu — opstoji negdje između ovih dvaju rješenja. Zbilja teksta prekida stvorena 1522. godine povijesno se situira na nisku pragu ograničena narodnog zadovoljenja. *Regnum Croatiae et Dalmatiae* jedva preživljuje Zvonimira; ubrzan je slijed katastrofalnih zbivanja i posljedica za hrvatski etnos, sve do ugroze njegova identiteta i opstanka. Pri tomu uopće nije zanemarljiv udio međusobnih protuslovlja, čak oprečnih interesa dijelova vladajućeg političkog dijela hrvatskoga etnosa. U ovim se razmatranjima ta silaznica i pokušaji njezina zaustavljanja pokazuje i u svjetlu dugotrajna straha pred većim strahom temeljem iskušana strahovanja svijesti narodnog opstanka. Prepuštanje podaničkoj zaštiti i tuđim kraljevstvima/carstvima bilo je znatnim dijelom uvjetovano malom političkom i vojnom moći. Te su nedostatnosti još uvjerljivije isticale opasnost od suočenja s nadolazećim većim strahom; uvlačenjem u košuljicu ograničena zadovoljenja — pod zaštitom koja znatno ograničuje subjektivitet šticeinoga — *strah ostaje podnošljiv*, a strah pred većim strahom smanjuje se.

Mijenjaju se granice ograničena zadovoljenja, kao što se mijenjaju i odnosi triju vremenskih protežnosti strahovanja. Intenzivan sadašnji strah može potisnuti svijest o prijašnjim strahovima: »No pritisnuti sadašnjim nevoljama gotovo smo *natjerani da zaboravimo* prošla zla, ne zato što bi ona bila teža, nego zato što su svježija.« Sjećanje i zaboravljanje ranijeg straha, postojeći strah i strah pred strahom — protežnosti su i narodnog života prožeta strahom! Kao strahotno, prošlo se potiskuje da bi se dopustilo osvještenje sadašnjeg straha i straha pred strahom koji *čuva narod*; sadašnji strah — ma kakav bio — još se nekako nadzire, određen je. Budući strah — oblikovan mjerilima iskušana straha — u sebi ima i ponešto od

bojazni, strepnje dok se iščekuje prijeteći nadolazak strahotnoga (Heidegger)

Do očevidna izboja skandala Marulić se nije ovako izoštreno polemički nosio s udvajanjem kršćanskog bitka–u–svijetu, osim u *Posljednjem Kristovu sudu*. Tako su predložak *Juditi* i to djelo ipak uglavnom čisto situirani: vjernik–nevjernik, Božji puk protiv silnika, dobro protiv zla, krepost protiv duhovnog razvrata. *Judita* je napisana 1501, osmu godinu nakon Krbavske bitke, dvije godine prije mletačko–turskog mira i dva desetljeća prije pisma Hadrijanu VI. Razumije se, nepjesnički slojevi uvučeni u to djelo »napuštajući svoje prvotne bazne izvore, dobivaju novu kakvoću i sjedinjuju se s poezijom« (R. Bogišić). Štoviše, *Judita* i *Epistola* nisu istovrsni ni dostatno bliskovrsni, te tako pogodni za književnoteoretske poredbe u koje se ovaj tekst i ne pokušava upustiti. No nepobitno je da i shvaćanju predloška i stvaranju djela virtualno prethodi referencijalni okvir, svijet što prethodi tekstu. U njemu je lako uvidjeti načelne istovjetnosti Betulije i Splita, a potom bi se moglo reći svakog turskom navalom opsjednuta grada ili utvrde. Prekid *Epistole* uspostavlja pomaknuto motrište, također već zadano skandalu prethodećim referencijalnim svijetom pod vidom ideje jedinstva kršćana i naravi prijateljstva. Otvara se vidik u kojem problematičnim postaju — u nekoj od verzija patriotskog smjera svijesti — preuzimanja značajki egzistencijalnog raspoloženja za opsade Betulije u razumijevanje i objašnjenje toga što se događa u svijesti stiješnjenosti među zidinama Dioklecijanova zdanja godine 1522. dok nastaje tekst Marulićeva pisma. Pomaknuto motrište akumulira se i pokazuje nakon višekratno iznevjerenih iščekivanja zajedničke borbe kršćana protiv nevjernika. Do godine 1522. u Marulića, po svemu bi se reklo, živi nada da će igru voditi i okončati dva igrača: kršćanski svijet protiv Turaka, vjernik protiv nevjernika. Pod tim pretpostavkama lament ima svoga adresata. Od njega se očekuje jamstvo i pokretanje moći kršćanima vrhovnog zemaljskog autoriteta. No nama je razvidno kako se Maruliću iznutra razdvaja onim referencijalnim svijetom homogeno zadani pol. Drugi je piscu čvrst i kao On, kao treće lice, piscu je bezličan. Pol Mi–kršćani *iznutra je napadnut*. Indeks takva napadaja jest potisnuće zahtjeva razuma onim mnogovrsnim pretvaranjem. Narod je napadnut izvana i iznutra. Nastao je *rasjek* njegova kršćanskog bitka u svijetu. Marulićeva spoznaja značaja mira 1503. vodi zaključku: više nego Betulija Split je, »naš narod« je, s dvije strane ugrožen. *Strah pred većim strahom izvire mu i iz uvida u podvojen temelj iščekivanog jamstva u obrani pred nahrupljujućom vanjskom opasnošću*

Arhe samozapočinjanja

Svijest o dvojbenu jamstvu sigurnosti i bojazan prožimlju uvodne i završne riječi *Epistole* koja prelazi granicu epistolarne jadikovke. U desetak redaka, iz nakupine piščeva iskustva, *izvire otporan smjer domoljubna mišljenja u kojem se osviješteno živi sa strahom i u strahu pred strahom*. Uvod u *Epistolu* navješćuje taj odmak od žalopojna priopćaja, a svršetkom se naviješteno potvrđuje. U prvim rečenicama ocrtava se ustroj ovostrana svijeta časti, moći i nevolje: Presveti Oče, »ti sjediš na najvišem vrhu svih dostojanstava i časti koje postoje u svijetu«; u tom je svijetu i nevolja »našega naroda«. »Nevolja zbog događaja koji nahrupljuju« nagoni Marulića na pisanje. Piščeva je riječ ovdje uglavljena između najveće časti, ugleda i moći, te blagosti Pape (koja je, kako veli, »posvuda poznata«) i najveće nevolje »našega naroda«. Marulićevu riječ nosi iskustvo igre u kojoj dva igrača uvlače trećega — hrvatski narod; a metodički gledano, *iskustvo krize svijeta i ideja obnove snage njegovih vodećih načela* — širi su obzor piščevoj riječi. Sa žalopojnoga težišta — u kojem se uznosi lik i (očekivani) autoritet Pape — izričaj se usmjeruje na njegovu *obvezanost*, pak ne samo na njegovu dobru volju: jer, oni koji su »povjereni tvojoj zaštiti«, kojima si *dužan* ukazati »svu ljubav i brigu« sada su u nevolji. Zato je nužan obrat osloncem na zbilju tako strukturirana svijeta. *Obratom se u međusoban odnos dovode logika svijeta narodne nevolje, retorika općenitosti i etika dužnosti*. U dometku *Epistole*, u prigodnoj molitvi Kristu za Hadrijana VI. naposljetku se nazire *željeni lik* odlučna, moćna i pravedna Petrova namjesnika. Tek takav bi, drži Marulić, mogao odoljeti nahrupljujućem zbivanju kako je ono dijelom izloženo u pismu, a zdvojnomo riječju naroda posve izoštreno u *Posljednjem Kristovu sudu*. Ta zdvojna i ujedno odrješita riječ napokon je prešla preko usana stroga Marulićeva lica kakvo nam je Meštrović zadao na liku što se i danas — s perom i knjigom u ruci — na splitskoj pjaceti nadnosi nad pučane kao da bilježi njihove od davnine mu znane strahove. Ta kako se može čuti i pročitati Splicićaninova riječ više nego jednosmislena naboja: »No, dok se on srđi na nas, Turčin napreduje.« Grieh naroda i srdžba starozavjetnog Boga, te molitva, milost i oprost — doktrinalni *a priori* i usrdne molbe posve su sukladne rasprostranjenom raspoloženju među kršćanima Marulićeva vremena. Osebujno je raspoloženje napuštenosti (»nema nikoga tko bi se njegovoj« — neprijateljevoj — »sili odupro«) i uzdanje naroda samo u Boga. Ali dok se on »srđi na nas, Turčin napreduje«. Ostavi li se sada postrani teologijska argumentacija po kojoj bi Božja srdžba značila jedan od načina njegove skrbi za narod i jedan od načina i kazne i kušnje, vjere u naroda — svijest je u labirintu svoga opstanka prepuštena sebi. Onaj zametak i *arhe* nežalopojnoga domoljubna

smjera mišljenja — između zemaljskih nevolja, napuštenosti i srdžbe Božje — pokazuje nam se znakom *nužna započinjanja sa samim sobom*, sebe-započinjanja.

Na mjestu prekida nastaje i poopćiv način skandala kojim se Marulićevo zgražanje uvodi u suvremene kritike pragmatika univerzalističkih zahtjeva i pomoću njih legitimiranih kolektivnih identiteta. Piscu se uistinu pokazalo da sredstvima kršćanima pretpostavljene poopćive enciklopedije ne može ovjeriti to što pred njim izbija, naime spajanje u toj enciklopediji nespojivog. Također, da iz kršćanskog homogenog bitka ne slijedi — kršćanskim naukom — čvrstina njegova bitka-u-svijetu. Skandal ne nastaje samo zatečenošću svijesti pred iznevjerom načela. On se proteže na cijeli pokrenuti *svijet pričina*, skandalozni su svi *kao da*, pogotovo oni što nastaju unutarnjom i izvana pristiglom višeslojnom i viševrskom *prisilom nad svijesti narodnog opstanka*. Taj je svijet oprečan poretku slaganja ljudske volje s razumom, pokoravanja razumu i upravljanja cjelinom života u skladu s Božjim zapovijedima. Ali deskandaliziranje nije nastalo u dijelu svijeta pričina suglasnu razumu, nego neoborivom *snagom dokaza što potječu iz središta živog narodnog interesa za opstankom*. Kršćanski život ne smije biti oprečan razumu. Pod određenim uvjetima (strah pred strahom!), čini se, život može biti nesuglasan čistu načelu razuma. Pokazani *arhe* jednoga smjera mišljenja jest inicijacija takva rješenja; značaj te inicijacije ima i svoje poopćive potencijale: svijest narodnoga opstanka nije obvezana bilo kojoj pragmatici univerzalističkih namjera kojom se ograničuju ili pak totaliziraju sam opstanak i uvjeti narodnog opstanka kao nadodređenja u strukturi i mijenama samoga života. Kratko rečeno, *skrb svijesti za bitak opstanka i svoj/narodni bitak-u-svijetu jesu rangom prvo i vazda su prvo slijedom prvenstvenosti životnih narodnih potreba i inicijativa*. Podnošenjem straha, strahovanjem, svijest se narodnog opstanka odrješuje od lamenta, te u svome labirintu opstanka *započinje* napokon svoje i na Druge *neprenosivo* skrbljenje za hrvatski opstanak.

U to skrbljenje iz sjene stoljeća upliće se Marulićev tvorački lik, ulazi u jasno polje svijesti narodnog opstanka, povlači se i ponovo se pojavljuje u nekoj »dimenziji« svoga udjela u inačicama one započete igre/priče u kojoj se probija svijest što skrbi za hrvatski bitak u svijetu kao bitak onoga koji odvažno hoće *radi sebe biti tu*.